

rinde veya âlemin yaratılmasından önce bulutun içinde olmak, nurdan ve nârdan perdeleri bulunmak, evi olmak gibi nitelikleri; oturmak, gitmek, gelmek, inmek, gülmek, hayret etmek, Kur'an okumak, sevmek, kızmak, değişik şekillere bürünmek gibi fiilleri Allah'a nisbet eden altmış hadis teker teker incelenerek bunların bir kısmının mevzû, bir kısmının maktû, bir kısmının da zayıf olduğu, sahih olanların ise zâhirî mânalarının kastedilmediği belirtilir. Bu hadislerden hareketle ileri sürülen teşbih ve tescim görüşleri reddedilirken Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Tirmizî, Beyhakî, Dârekutnî gibi muhaddislerin hadis metinleri ve râvileri hakkındaki açıklamaları ile İbn Akîl'in görüşleri delil gösterilir. Yer yer İbn Huzeyme'nin görüşlerine de temas edilerek bunlar reddedilir.

Küçük boy kırk iki varak hacmindeki *Def'u şubhetî't-teşbih*, zâhirî mânaları itibariyle teşbih ve tescimi andıran nasları toplayıp sahih, mevzû, zayıf olanlarına işaret etmesi ve Müşebbihe ile Mücessime'ye reddiye olması bakımından önemli bir akaid kitabıdır. Eserin yazma nüshaları Süleymaniye (Şehid Ali Paşa, nr. 1561) ve Dârü'l-kütübî'l-Misriyye (Teymûriyye, Akaid Mecmûaları, nr. 225) kütüphanelerinde bulunmaktadır. Kitap ayrıca basılmıştır (Şam 1345).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *Aḥbârü's-şifât*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1561; Muhsin el-Emin, *Keşfü'l-irtiyâb fi etbâ'i Muhammed b. 'Abdilleh-hâb*, Dimaşk 1347, s. 486; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 918; Nâciye Abdullah İbrâhim, "İbnü'l-Cevzî «Fihristü Kütübih»", *MMlir*, XXXI/2 (1980), s. 202.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

DEĞÜLİ

(الدغولی)

Ebû'l-Abbâs Muhammed b.
Abdirrahmân b. Sâbûr ed-Degûlî
(ö. 325/937)

Muhaddis, fakih ve dil âlimi.

Horasan'ın Serahs şehriden olan Degûlî birçok muhaddis yetiştiren tanınmış bir aileye mensuptur. Bu ailenin, ya Degûl adlı bir şahsın veya Serahs'ta yapılan "degûl" adlı ekmeği imal eden bir fırıncının soyundan geldiği için Degûlî nisbesiyle anıldığı sanılmaktadır. Degûlî Horasan, Irak ve Hicaz'da birçok âlimden hadis, fıkıh ve dil ilimleri tahsil ede-

rek Horasan âlimlerinin şeyhi unvanını almıştır. Muhammed b. Yahyâ ez-Zühfî, Abdurrahman b. Bîşr, Ebû Zûr'a er-Râzî, Sa'dân b. Nasr, Müslim b. Haccâc onun hocalarından bazılarıdır. Kendisinden ilim tahsil edenler arasında Ebû Ali en-Nîsâbü'rî, Ebû Hâtım b. Hibbân, İbn Adî, Cevzakî gibi âlimler bulunmaktadır.

İbn Adî Buhara'ya giderken Serahs'a uğrayıp Degûlî ile tanışmış ve o çevrede Degûlî gibi bir âlim görmediklerini belirtenlere, kendisinin de seyahatleri boyunca böyle birini tanımadığını söylemiştir. İbn Huzeyme de buna benzer bir ifade ile onu takdir etmiştir. Kendisinden rivayet edildiğine göre Degûlî dört kitabı yanında hiç ayırmazdı. Bunlar *Kitâbü'l-Müzenî*, *Kitâbü'l-ʿAyn*, *Târîḫü'l-Buḥârî* ve *Kelîle ve Dimne*'dir. Torunu Muhammed b. Abdurrahman'ın (ö. 365/976) dedesinin adıyla anılan bir muhaddis olduğu ve Serahs'ta hadis okutduğu bilinmektedir.

Muhtelif kaynaklarda Degûlî'nin çeşitli eserler yazdığı söylenmekte ve bunlardan *el-Müsned*, *el-Âdâb*, *Mu'cemü's-şahâbe* ve *Fezâ'ilü's-şahâbe*'nin adı zikredilmekte ise de bu kitapların günümüze kadar gelip gelmediği bilinmemektedir. Bir Şâfiî fakihî olan Degûlî'nin fıkıh ve çok iyi bildiği lugat sahalarında kitap yazıp yazmadığı hakkında da bilgi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 483; Safedî, *el-Vâfi*, III, 226; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 823-824; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, XIV, 557-562; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 344; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 307; *İzâḫü'l-meknûn*, II, 482; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 136; Ziriklî, *el-A'lam*, Beyrut 1929, VII, 62; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, X, 153.

NURİ TOPALOĞLU

DEHHANÎ

(bk. HOCA DEHHANÎ).

DEHLEK

(دهلك)

Kızıldeniz'in güneyinde
adalar topluluğu.

Eritre sahili açıklarında ve Masavva' (Massava') Limanı hizasında yer alan irili ufaklı 1265 adadan oluşmaktadır. Bu takımadalara adını veren ve en büyükleri olan Dehleke (Dehleke-i Kebîr) adasının yüzölçümü yaklaşık 1350 km²'dir. İklimin

çok sıcak ve kurak olduğu adalar yaşama pek elverişli değildir; Dehleke ile diğerlerinin bazılarında mevsime göre değişen birkaç bin civarında bir nüfus göze çarpar. Habeş kökenli Tigre ve Denkalî (çoğulu Denâkıl) halklarıyla Sudanlılar'ın, Somalililer'in ve Yemenli Araplar'ın karışımından meydana gelen bu nüfus Tigre dilini konuşur. Müslüman olan halkın başlıca geçim kaynağı keçi ve deve çobanlığı ile balıkçılık, inci, mercan avcılığı ve deniz ticaretidir.

İslâm coğrafyacıları herhangi bir açıklamaya girmeden Dehleke'in Arapçalaşmış yabancı bir isim olduğunu zikretmekle yetinmişlerdir. Ebû Ubeyd el-Bekrî bu ismi Delhek şeklinde yazarken (*Mu'cem*, II, 555) Yâkût el-Hamevî adaların Dehleke yanında Dehîk adıyla da anıldığını söylemektedir (*Mu'cemü'l-büldân*, II, 492). Kaynaklarda, müslümanların Habeşistan ile Mekke devrinde başlayan ilk ilişkileri sırasında Dehleke'e uğrayıp uğramadıkları hakkında bilgi bulunmamakta, Hz. Ömer zamanında hristiyan Habeşler'e karşı 20 (641) yılında tertip edilen deniz akınları münasebetiyle de adaların adına rastlanmamaktadır. Dehleke'in fethi, Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân döneminde, 83 (702) yılında Habeş korsanlarının Cidde'yi yağmalamaları üzerine başlatılan takip hareketi sonucunda gerçekleşmiştir. Emevîler ve Abbâsîler zamanında Dehleke-i Kebîr adası sürgün yeri olmuş, şair Ahvas el-Ensârî, Medine kadısı Arrâk b. Mâlik ve Abbâsîler'in Horasan valisi Abdülcebbar el-Ezdî'nin oğulları gibi bazı mühim şahsiyetler buraya gönderilmişlerdir. Adada XI. yüzyıldan başlayarak Arap yazısının gelişimi açısından büyük değer taşıyan çeşitli mezar taşları bulunmaktadır.

Dehleke adası, Emevîler ve Abbâsîler döneminde ve daha çok V. (XI.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle Kızıldeniz'in en işlek limanlarından Sevâkin'e (Suakin) yakın olması sebebiyle Hindistan ile Mısır arasındaki deniz ticaretinde önemli bir nokta oluşturmuştur. Öte yandan Sudan ve Habeşistan'dan Hindistan, Mısır ve Arabistan yönlerine esir sevkıyatı yapılırken kullanılan liman ve iskeleler arasında Dehleke de yer almaktaydı. Ayrıca balıkçılık yanında inci ve mercan avcılığı da yapıyordu.

III. (IX.) yüzyılda Abbâsî idaresinden çıkan Dehleke, Yemen'in Zebîd şehrinde

hüküm süren mahallî hânedanların eli- ne geçmiş, daha sonra bazan Habeşis- tan'da güçlenen hristiyan krallara, ba- zan Mısır'daki müslüman sultanlara tâ- bi kalmış, VI. (XII.) yüzyıldan itibaren de kendi meliklerince bağımsız olarak yö- netilmiştir.

Dünya deniz ticaretini ele geçirmek ve bunun için de Kızıldeniz'de hâkimiyet kurmak isteyen Portekizliler 1513 yılın- da Dehlek'e çıktılar ve Melik Ahmed b. İsmâil'e imzalattıkları antlaşma ile ada- ların idaresini tekrar Yemen'e bağladılar. Portekizliler'in çekilmesinden bir sü- re sonra Ahmed b. İsmâil antlaşmayı ta- nımadığını ilân etti. Bunun üzerine geri dönen Diego Lopes de Sequeira kuman- dasındaki Portekiz kuvvetleri Dehlek'i iş- gal edip yaktılar (1520). Ancak daha ön- ce adamlarıyla birlikte adayı terketmiş olan Ahmed b. İsmâil, Portekizliler'le ye- ni bir antlaşma yaparak vergi karşılığın- da idareyi tekrar eline almayı başardı. Daha sonra Ahmed b. İsmâil, Osmanlı- lar'dan da yardım görerek 1526'dan iti- barenden bütün Habeşistan'ı fetheden ve burada İslâmiyet'in yayılmasını sağla- yan Harar imamı Ahmed b. Muhammed Gran'ın (ö. 1543) himayesine girdi ve on- dan Dahono valiliğini aldı. Dehlek, 1541'- de Ahmed Gran'a karşı Habeşler'in yar- dımına gelen Portekizliler tarafından tek- rar işgal edildi.

Dehlek Özdemir Paşa tarafından Ye- men'in fethi sırasında Osmanlılar'ın eli- ne geçti. Daha sonra İstanbul'a dönen Özdemir Paşa, 15 Şâban 962 (5 Temmuz 1555) tarihinde kurulan Habeş eyaleti- ne beylerbeyi tayin edilmesi ve Kızılde- niz'in batısındaki toprakları da fethet- mekle görevlendirilmesi üzerine 10.000 askerle Süveys'ten Sevâkin'e geçerek Masavva'a kadar olan yerlerin tamamı- nı ele geçirdi. Bu sırada Yemen beyler- beyiliğine bağlı olan Dehlek de Habeş eyaletine bağlandı ve geliri bu eyaletin tahsisatına eklendi. Özdemir Paşa, 1557'- de Habeşler'in müttefikleri Portekizliler'le de temas kurdukları en önemli liman- ları olan Masavva' ve civarını Osmanlı topraklarına katarken limanın karşısın- daki bu stratejik önemi büyük adalar- dan çok faydalanmıştır.

Hidiv İsmâil Paşa zamanında 1865 yı- lında padişahın bir fermanıyla Masavva' ve Sevâkin ile birlikte Mısır emlakine da- hil edilinceye kadar Habeş eyaletine bağ- lı kalan Dehlek 1886 yılında İtalya tara-

findan işgal edildi. II. Dünya Savaşı sıra- sında 1941 yılında İngilizler'in eline ge- çen adalar son olarak 1952'de Etiyop- ya'ya bırakıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kübi, *Kitâbü'l-Büldân* (Âyeti), s. 76; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 142; Bekrî, *Mu'cem*, II, 555; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, 1351, 1359, 1777; III, 135; Yâkût, *Mu'ce- mü'l-büldân*, II, 492; L. O. Schuman, *Political History of the Yemen at the Beginning of the 16th Century*, Amsterdam 1961, s. 40; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974, s. 3, 10, 20, 38, 43, 158; M. Schneider, *Stèles funé- raires musulmanes des îles Dahlak*, Caire 1983, I, 1-48; R. Basset, "Les inscriptions de l'île de Dahlak", *JA*, Neuvième série: I (1893), s. 77-111; a.m.f., "Dehlek", *IA*, III, 508-509; Sa- lih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hin- distan Yolu", *TD*, XXXI (1978), s. 85, 111; *Kā- mûsû'l-a'lâm*, III, 2199; *el-Kāmûsû'l-İslâmî*, II, 397-398; S. H. Longrigg, "Dahlak", *EI*² (Fr.), II, 92-93.

MUSTAFA FAYDA

DEHLEVİ

(bk. DİHLEVİ).

DEHLİ

(bk. DELHİ).

DEHNÂME

(دهنامه)

İran edebiyatında genellikle tasavvufî aşktan bahseden on bölüm veya on mektuptan ibaret mesnevi.

Dehnâme yerine dehfasl, dehbâb ad- larının da kullanıldığı bu tür mesnevile- re bazı şairler tarafından rûhu'l-âşıkîn veya ravzatü'l-âşıkîn adı da verilmiştir.

Çoğu hezec bahrinde yazılan Dehnâ- meler, diğer mesnevilerde olduğu gibi genellikle tevhid, na't, sebeb-i te'lif ve bazan bunlara ilâve olarak na't-i Hule- fâ-yi Râşidîn, dönemin hükümdarı ve di- ğer devlet adamlarından bahseden bir girişten sonra âşıkla mâşukun durum- ları, birbirlerine olan aşkları ile ayrılık acılarını dile getiren ve mesneviyi olu- şuran on mektuptan meydana gelir. Bu on mektubun beşi âşık tarafından mâ- şuka, beşi de cevap olarak mâşuk tara- findan âşığa yazılmıştır. Mektuplar ge- nellikle gazel ve müfredlerle süslenir. Âşıkla mâşuk arasında rûzgâr, güneş, ayna gibi sembolik habercilere de yer

verilir. Mâşukun acımasızlığından söz eden âşık, ısrarlı yalvarıp yakarmaları sonunda sevgiliyi yumuşatır ve ona ka- vuşur.

Dehnâme türünün ortaya çıkmasında Fahreddîn-i Gürgânî'nin (ö. 446/1054 [?]) *Vîs ü Râmîn*'inin veya Fahreddîn-i Irâ- kî'nin (ö. 688/1289) *Dehfasl* da denilen *Uşşâknâme*'sinin etkisi olduğu ileri sü- rülmüştür. Ancak daha önce aynı türde yazılmış başka eserlerin bulunması bu ikinci ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca âşıkla mâşuk arasındaki ilişkilere- rin hemen hemen diğer bütün mesnevi- lerde üzüntülü bir sonla bitmesine kar- şılık dehnâmelerde *Vîs ü Râmîn*'de ol- duğu gibi mutlulukla sonuçlanması, on- ların *Uşşâknâme*'den değil *Vîs ü Râ- mîn*'den etkilendiğini gösterir.

Bu eserlerden ilham alınarak İran ede- biyatında İmâdüddin Fakîh-i Kirmânî'nin, Fettâhî-i Nişâbü'rî'nin ve Ârif-i Here- vî'nin doğrudan doğruya "Dehnâme" di- ye adlandırılan mesnevileri dışında aş- ağı yukarı aynı nitelikte olmak üzere Se- nâî'nin *İşknâme*, Fahreddîn-i Irâkî ve Ubeyd-i Zâkânî'nin *Uşşâknâme*, Hü- mâm-i Tebrîzî'nin *Şoḥbetnâme*, Evha- düddîn-i Merâğî'nin *Manṭıku'l-ʿuşşâk*, Selâhaddin Şah Şücâ'nın *Rûḥu'l-ʿâşıkîn*, İbn İmâd'ın *Ravzatü'l-muḥibbîn* ve Kâ- tîbî'nin *Dehbâb* adlı eserleri vardır. Türk edebiyatında da Şah İsmâil ve Mevlânâ Emîrî tarafından yazılmış iki dehnâme bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Irâkî, *Külliyyât* (nşr. Saîd-i Nefîsî), Tahran 1331 hş., nâşirin girişi, s. 33, 35, 327-374; Ev- hadî, *Külliyyât* (nşr. Saîd-i Nefîsî), Tahran 1340 hş., s. 455-479; Ubeyd-i Zâkânî, *Külliyyât* (nşr. Perviz Atabekî), Tahran 1343, s. 120-148; Kâ- tîbî, *Külliyyât*, İİ Ktp., FY, nr. 504, vr. 212^b-242^a; Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâis* (nşr. Su- yima Canieva), Taşkent 1961, s. 23; Münzevî, *Fihrist*, II, 1609; IV, 1872, 2817-2819; Ethê, *Târîh-i Edebiyyât*, s. 79, 178; Rypka, *HIL*, s. 255, 272; *FME*, I, 209, 252, 268, 351-352; Ba- narlı, *RTET*, I, 524; Safâ, *Edebiyyât*, III, 561, 567, 576, 577, 712, 731, 975, 1089, 1127, 1131, 1313, 1315; IV, 457, 459, 460-461; Reşid İvâ- zî, *Dehnâme Güyt der Edeb-i Fârisî*, Tahran, ts. (Neşriyye-i Danışkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî), s. 485-536; Mehmed Vanlioğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler ve Kâtîbî'nin Deh- bâb'ı* (yüksek lisans tezi, 1987), AÜ Fen-Edebi- yat Fakültesi.

MEHMET VANLIOĞLU

DEHR

(bk. DEHRİYYE; ZAMAN).